

TRAGOM VLADANA ŠVACOVA ANTIČKA DRAMATURGIJA U POSTDRAMSKOM VREMENU

Sibila Petlevski

I. DOPRINOS VLADANA ŠVACOVA TEMI ANTIČKE DRAMATURGIJE

Vladan Švacov je, kao istaknuti hrvatski dramaturg, teatrolog, redatelj i sveučilišni profesor, doktor filozofije, germanist i poliglota vrsne klasične naobrazbe, zadužio hrvatsku intelektualnu scenu kako svojim znanstvenim, u užem smislu teatrološkim, tako i praktično-dramaturškim i pedagoškim radom. Završio je klasičnu gimnaziju te diplomirao i doktorirao filozofiju, a potom i režiju na Akademiji dramske umjetnosti, na kojoj je, uz Ranka Marinkovića, utemeljio Odsjek za dramaturgiju. Diplomirao je režijom Shawova *Đavolova učenika* u dubrovačkom kazalištu 1961. godine, a već je njegova postava Ionescova *Nosoroga* u kazalištu *Komedija* godinu dana poslije, svratila pozornost na Švacovljeve redateljske *ductus* koji će u daljnjem razvoju njegove redateljske karijere ipak najviše doći do izražaja u opernim postavama u imponantnom rasponu od nacionalne operne klasike poput Lisinskog, Zajca, Berse, Gotovca, preko značajnih naslova europske operne klasike (Mozart, Telemann, Donizetti, Puccini)

do suvremenika (Brecht – Weil). U osvrtu na Švacovljeve doprinos režiji, Nikola Batušić ističe iznimne domete koje je Švacov postigao samosvojnim inscenatorskim rukopisom u realizaciji opereta i musicala (Offenbach, J. Strauss, Suppé, C. Porter). Po Batušićevu mišljenju, Švacov svojim djelom nastavlja najznačajniju liniju hrvatskih redatelja u glazbenom kazalištu koja započinje Raićem, a ide preko Gavelle, Strozziya, Spaića i Habuneka. Bavio se i prevođenjem s talijanskoga, francuskog i njemačkog jezika, a preveo je i više od šezdeset libreta koji ukazuju na njegovo versološko znanje i vještinu, ali i na muzikološku potkrijepljenost jezičnih odabira u njegovim prijevodima Mozartova *Figarova pira*, Bizetove *Carmen*, Hofmannsthal, Richarda Straussa, Offenbachove *Hofmannove priče*, libreta za Donizettija, Suppéa i brojnih drugih libretta. Uz čitav niz znanstvenih i stručnih studija i radova s temom dramaturgije, Švacov je i autor sveučilišnog udžbenika *Temelji dramaturgije*, knjige tiskane 1976. godine,¹ za koju se može slobodno ustvrditi da predstavlja krucijalno djelo hrvatske teatrologije i prvi cjeloviti pristup teorijskim problemima dramaturgije na prostoru bivše Jugoslavije.

Švacovljevo postumno uknjiženje za koji smo napisali predgovor² pojavljuje se pod naslovom *Antička dramaturgija*, a podnaslovljeno je *Antropografija antičke drame*. Promišljajući antičke teorije drame, Švacov se suočio s teškoćom izbora između različitih mogućnosti zahvata u tu problematiku. Prva, najtradicionalnija, ali za potrebe studija dramaturgije i vrlo praktična mogućnost, mogla je biti odabir prikaza mišljenja antičkih

¹ Švacov, Vladan (1967.). *Temelji dramaturgije*. Zagreb: Školska knjiga. Usp. i prijevod na slovenski jezik Igora Lampreta: Švacov, Vladan (1980.). *Temelji dramaturgije: hermenevtika dramskega izraza*. Ljubljana: Mestno Gledališče.

² Cf. Petlevski, Sibila (2014.). »O Vladanu Švacovu i antičkoj dramaturgiji u postdramskom vremenu«. U: Švacov, Vladan (2014., u tisku). *Antička dramaturgija. Antropografija Antičke drame*. Zagreb: ArTrezor. 5-36. U ovaj rad je uključen dio navedenog predgovora gdje se neposredno komentira postumno priređena Švacovljeva knjiga, a prenesen je, a potom i proširen, i dio argumentacije vezan uz smjerove istraživanja antičke dramaturgije danas.

pisaca i filozofa slijedom njihova pojavljivanja. Drugi pristup je mogao ponuditi katalog temeljnih pojmova estetike i dramaturgije u procesu njihove izgradnje, ali i u odnosu na njihovo suvremeno značenje prema dostignućima današnje hermeneutike, semantike i filologije. Autor je ipak odabrao treći put – negdje na plodnome razmeđu klasičnih pristupa antičkoj starini i novoteatrološkog interesa koji povezuje teoriju, povijest i praksu – ne gubeći pritom strast hermeneutičkog otvaranja teksta drame prema tekstu kazališne, ali i društvene izvedbe. Posebnost Švacovljeva pristupa je iznenađujuća sposobnost živog »rekonstruiranja«, bolje rečeno rekontekstualiziranja odnosa kazališne prakse prema praksi življenja, pri čemu se u antropografiji antičke drame vidi prilika za raspravu o »ključnim riječima« civilizacije zapadnoga kruga. Švacovljevim riječima rečeno – »pokušaj sintetičke definicije tragedije iz teksta *Poetike* pokazuje kako su njezini 'dijelovi' upravo antropografski uključeni u obzorje toga svjetonazora«. Iz rečenoga se postavlja pitanje važno za koncepciju knjige u cjelini: je li antička dramaturgija (kao zajedništvo drame i teorije) izgradila cjelinu koja je mogla usmjeriti duhovnu povijest Zapada, i kako je to učinila. Švacov mogući odgovor pokušava tražiti u građi helenske tragedije i iz refleksija o njoj, u usporedbi s domišljajima moderne filozofijske antropologije. Fasciniran je podudarnostima na osnovi kojih je antička slika o čovjeku u mnogim aspektima sukladna s bitnim odrednicama čovjekova opstanka koje nam predlaže metodologija antropologije i filozofije egzistencije. Tu »fascinaciju« autor uspijeva prenijeti i čitatelju, zahvaljujući ljepoti stila izlaganja odabrane građe – što je u današnjoj humanističkoj znanosti postala rijetkost, ako ne i iznimka.

Švacovljeva knjiga je teatrološki i klasično-filološki utemeljena, a kad je riječ o stilu pisanja, autor je sljednik klasičnih esetičkih rasprava, što biva upravo idealno upotpunjeno sviješću o potrebi čitanja klasičnog teksta iz suvremenog teatrološkog motrišta. Švacov traga za genezom i bogaćenjem ključnih pojmova, poput pojma *katarze*, od vremena Orfeja, Muzeja i Epimenida, pa preko Platona i Aristotela do Augustina, ili pojma

mimesisa, od vremena sedmorice mudraca do naših dana. Pretpostavljena sukcesija izgradnje središnjih pojmova antičke, a time i suvremene dramaturgije – po Švacovljevu mišljenju nije zasnovana na slijedu samozatajnih, objektivnih, samotnih, umnih pojedinaca, već u intimnoj prepletenosti življenja i domišljanja jasno profiliranih krugova mislilaca i umjetnika, nastalih unutar čvrstih i surovih međa vremena. Zadatak njegove knjige bio je provesti artikulaciju odabrane građe primarno dijakronijski, a unutar dijakronije potražiti sinkroniju povijesnoga, kazališnoga i teorijskoga zbivanja.

Dok u prvome poglavlju, koje slijedi nakon uvodnog autorskog postavljanja problema i metodoloških odabira, Švacov prati »povijesne pretpostavke antičke drame i dramaturgije«, u drugome poglavlju, pod naslovom »Antropografija helenske drame«, afirmira stav da helenska drama nije samo i isključivo »proizvod« njezinih autora, već mjesto susreta najdubljega poniranja u pitanja čovjekova opstanka; sublimacija duhovnopovijesnoga iskustva prethodnika, ali i anticipacija najsuvremenijih refleksija o čovjeku iz temelja filozofijske antropologije. Švacov izbjegava riječ *filozofija*, kojom danas označujemo *sustavno* filozofijsko mišljenje i odlučuje se za pojam *helenska mudrost*, kako bi zaključio da je podjela na kozmološko i antropološko razdoblje helenske mudrosti problematična, jer je nastala na temelju velike većine sačuvanih kozmologijskih sustava i tekstova, dok su od istih filozofa tzv. kozmološkoga razdoblja sačuvani samo naslovi ili škrti fragmenti njihovih antropoloških djela. Ne želi se upuštati u reviziju ustaljene i općeprihvaćene periodizacije, već nastoji pokazati kako se duhovni temelji antičke drame ukorjenjuju u prošlosti. Platonova se estetika, pa onda izvedeno i dramaturgija, općenito od Wilhelma Windelbanda do najnovijih historijskih prikaza estetičkih teorija, određuje kao *metafizika lijepoga*, za razliku od Aristotelove *analitičke umjetnosti*, a na takvu distinkciju pristaje i Švacov. Nameće se pomisao da je upravo Windelbandova neokantijanska pozicija po kojoj »razumjeti

Kanta s pravom znači nadići ga³ – u Švacovu-filozofu probudila Švacova-dramaturga, razvivši u njemu potencijal za rekontekstualizaciju kanonskih filozofskih i književnih tekstova.

U tematskom poglavlju koje se bavi Platonom, prati se platonovsko mišljenje povijesti u rasponu od mita prema suvremenosti do traženih ideala savršene države u budućnosti s tezom da su »bitna pitanja na koja Platon nastoji odgovoriti, za nas put prema razumijevanju njegovih duhovnih i društvenih kolebanja, muka, pa čak i nekih protuslovlja u filozofijskom sustavu«. Ipak, iz teatrološkog je motrišta najzanimljiviji pokušaj rekonstruiranja dramskoga repertoara što ga je Platon mogao vidjeti na njemu suvremenoj sceni. U poglavlju o Aristotelu nastoji se pokazati kako temeljni pojmovi Aristotelova djela predstavljaju bitna određenja čovjekova opstanka izvedena iz helenske tragedije, a djelomice i iz komedije. Obnavlja se staro pitanje: možemo li *Poetiku* tumačiti iz nje same ili u svezi s integralnom filozofovom antropološkom usmjerenošću? Iz jasne Švacovljeve metodologijske orijentacije slijedi opredjeljenje za ovaj drugi pristup. Aristotel je – po njegovu sudu – *prvi moderni dramaturg koji dramu razumije ne samo kao pjesničko djelo već kao tekst upućen scenskoj prikazbi*, bez obzira je li došlo do njezina ozbiljenja ili je ostala u rukopisu. Aristotelova *Poetika*, po Švacovljevu mišljenju, na najuvjerljiviji način demonstrira da je prikazivanje antropološka kategorija; jedno od bitnih određenja čovjekova bića. Pa tako uz Huizingino atribuiranje – *homo ludens* – autor pridodaje i svoje – *homo mimeticus*, *čovjek prikazivač*.

U poglavlju o Teofrastu razmatra se kako u svim razdobljima i etnosima *Karakter*, na poticajno mimetički način, svjedoče o manama i

³ Cf. Windelband, Wilhelm (1900.). *Platon* Frommanns Klassiker der Philosophie. Bd. 9. Straßburg. Windelband, Wilhelm (1878-1880). *Die Geschichte der neueren Philosophie in ihrem Zusammenhange mit der allgemeinen Cultur und den besonderen Wissenschaften dargestellt*. 2 Bde. Leipzig 1878–1880. Bd. 1: Von der Renaissance bis Kant. 1878. VIII, 580 S. Bd. 2: Die Blüthezeit der deutschen Philosophie. Von Kant bis Hegel und Herbart. 1880. VI, 398 S.

neugrožavajućim porocima svega ljudskoga. Švacova zanima i razlika između Teofrastovih opisa, izraženih pripovijedanjem i mjestimično upravnim govorom, monološki, te Horacijevih opisa koji svoje tipove oslikavaju pripovijedanjem, ali i dijalogom. U Augustinovome esteticizmu prepoznaje točke nesklada s temeljnom teološkom orijentacijom, ali i spone s Platonom na osnovi *neodoljive sklonosti prema dramatizaciji*. U zaključnom, osmom poglavlju, naslovljenom »*Summa*« autor iznosi argumentaciju koja ga je potaknula da rad podnaslovi *antropografija antičke drame*. To za Švacova znači razumijevanje antičke drame i razmišljanje o njoj kao o »orisu slike o čovjeku u njegovim bitnim odrednicama« pri čemu Aristotelova *Poetika* ipak nije samo analitika tragedije, već djelo uklopljeno u cjelinu Filozofova svjetonazora ili, kao što bi precizirao Švacov, »antropografija unutar njegove antropologije«, sveukupnost spoznaja o čovjeku, izvedenih u etici, politici, psihologiji, metafizici i hermeneutici.

Već u knjizi *Temelji dramaturgije*, Švacov je promatrao dramsku napetost kao antropološku kategoriju usko vezanu uz samo postojanje bitka. Drama je tu definirana kao mjesto razumijevanja i izlaganja egzistencijalnih tema; prikaz »egzistencijalne napetosti opstanka«. Za Švacova je tekst kazališni čin u potencijalu, pa takav pristup uvelike uvjetuje i njegov odnos prema tekstovima antičke starine. Virtualna izvedbenost upisana je u dramski tekst; ona otvara mogućnost za hermeneutičko »oslobađanje« drevnoga teksta u suvremenosti, i to prije svega kroz nova dramaturška i redateljska »čitanja« i probleme izvedbene recepcije. Ti se problemi ostvaruju u dijakroniji nasljedovanih recepcijskih navika vezanih uz »povijesne« postavbe kanonskih tekstova, ali i u sinkronijskom otkrivanju novih teorijskih poticaja i dramatoloških potencijala »starih« tekstova.

U okviru Batušićeva projekta posvećenog *Teoriji drame u Hrvata*, Švacov je istraživao hrvatske dramaturške teorije devetnaestog i dvadesetog stoljeća – od Markovića i Miletića do zapostavljenih autora poput Camille Lucerne koja je u raspravi o Aristotelovoj katarzi pratila promjene značenja toga pojma iz stoljeća u stoljeće, ali i uz upitanost ima li taj pojam

iz teorijsko-dramaturškog motrišta istu vrijednost u Aristotelovoj *Poetici* i *Politici*.⁴ U Švacovljevim komentarima na *Razvoj i sustav obćenite estetike*, rasprave Franje Markovića objavljene u Zagrebu 1903. godine, dolazi do izražaja njegovo dobro poznavanje autora koji su utjecali na Markovićevu spoznajnu teoriju – od utjecaja psihologizma J. F. Herbarta i Zimmermanna do psihofizioloških uvida Wundta i Fechnera. Švacov analizira pet »obilježja ljepote« klasične ili romantične »savršene umjetnine« koje Marković oprimjeruje predlošcima iz dramske književnosti, a komentira i Markovićeve raščlambe uzvišenog, tragičnog i smiješnog u drami.⁵

U nikad objavljenom *In memoriam* tekstu posvećenu Švacovljevu doprinosu, izgovorenom na komemoraciji 2004. godine, Batušić najavljuje izlazak rukopisa *Antička dramaturgija*, ističući kako se jedna od bitnih Švacovljevih teza u toj – tada još budućoj, urednički nesređenoj knjizi – sastoji od tvrdnje kako su drama i filozofija od antike do danas *u vrlo prisnom odnosu*, premda se u tijeku razlaganja te teze pokazuje kako se ta uzajamnost prečesto pretvarala u *mrzoljaublje*, uvjetovano kompleksom unutarnjega sukoba ideologije i estetike, odnosno Ideje i Erosa. Batušić sabire dojmove stečene uvidom u Švacovljev rukopis:

Švacov će kao filozof i dramatolog (egzemplarni predstavnik naše teorijske dramaturgije) zaključiti svoju ospežnu, i neprijeporno ne samo u nas inovativnu raspravu »katalogom« bitnih određenja čovjekova bića koji je, nakon dubinskih analiza dramskih i teorijskih tekstova antičkoga doba, konstituiran iz spoznaja kazališta u filozofije. Na taj se način, na kraju ove knjige, uvjerljivo dokazuje kako je čovjekovo biće izvedeno iz antičke drame stvorenje »smrti«, »patnje«, »krivnje«,

⁴ Cf. Švacov, Vladan (1995.). »Camilla Lucerna: Aristotelova katarza« (*Die Katharsis des Aristoteles*, Agram, 1941.), Švacovljev prijevod i komentar. U: *T&T*, br. 1, Zagreb, 1995., str. 32-47

⁵ Cf. Švacov, Vladan (1995.). »Franjo Marković«, *T&T*, br. 2, Zagreb, str. 27-47.

»straha«, »sažaljenja«, »zablude«, »borbe«, »volje«, »nade«, »rezig-nacije«, »transcendencije« i »smijeha«.

Usporedo s tim spoznajama donosi se i katalog bitnih određenja čovjeka iz kruga moderne filozofijske antropologije i filozofije egzis-tencije. Prema tim je parametrima taj isti čovjek također obilježen »smrću« i »patnjom«, ali i »otporom«, »tjeskobom«, »brigom« i »igrom«.

Švacov će zaključiti kako drama kroz pojedinačne udese svjedoči o čovjekovu putu kroz život-povijest. Jedina konstanta na tome su putu »tjeskoba« i »nada«.⁶

To što je George Steiner početkom šezdesetih godina, na osnovi simptomatologije moderniteta, već ustanovio »smrt tragedije«,⁷ nije oslobodilo, primjerice, jednoga Terryja Eagletona osjećaja dužnosti da se i sam pozabavi promjenama pojma »tragičnog« u suvremenosti.⁸ Eagleton će u uvodnome dijelu knjige *Slatko nasilje. Ideja tragičnog*, između ostaloga, komentirati i jednu od novijih knjiga – zbornik radova sa simpozija »O tragediji« održanog devedesetih u Warwicku – čiji su urednici, Miguel de Beistegui i Simon Sparks,⁹ rasporedili priloge u poglavlja koja se bave konceptom tragičnog od Hegela, Hölderlina, Nietzschea, Heideggera do Benjamina. Nakon što je ustanovio da su neki postmodernizmi prilično plitki za tragediju, a neki je poststrukturalizmi uzimaju previše za ozbiljno, Eagleton se pita kako to da u svesku takve zavidne snage, opsega i složenosti, gotovo da nema ni jedne kritičke riječi o klasičnim tragičkim

⁶ Batušić, Nikola (2004.). *In memoriam Vladanu Švacovu* (neobjavljeni tekst govora s komemoracije).

⁷ Steiner, George (1961.). *The Death of Tragedy*. New York: Knopf; Steiner, George (1979.). Prev. Giga Gračan. Zagreb: CKD.

⁸ Eagleton, Terry (2003.). *Sweet Violence. The Idea of the Tragic*. Malden/Oxford/ Carlton South/ Berlin: Blackwell Publishing.

⁹ De Beistegui, Miguel & Sparks, Simon (ur.) (2000.). *Philosophy and Tragedy* London and New York: Routledge.

pojmovima poput sudbine i heroizma, bogova i esencije, dionizijske mahnitosti, oplemenjujuće uloge patnje, karaktera Apsoluta, potrebe da se žrtvuje pojedinačno cjelini, transcendentalne prirode tragičke afirmacije, i drugih visokoparnih opečepoznatosti tradicionalne tragične teorije. Uloga je poststrukturalizma, čini se, prije u tome da se koncept reinterpreтира nego da se promijeni – prigovara Eagleton.¹⁰ Izbjegavanje veze moderne tragedije s poviješću i uvjerenje da je moderni koncept tragičnoga moguće izvesti čistim filozofskim putem, strano je Eagletonu, ali on ne namjerava pod naslovom *Slatko nasilje* napisati povijesnu studiju tragedije, nego prije *političku studiju tragedije*. Pritom je svjestan da su danas povijesno i političko nepodudarni, ponekad i kontradiktorni pojmovi. S druge strane, u raspravi o »vrijednosti agonije«, teško izlazi na kraj s filozofskim legitimiranjem patnje, pogotovo u tvrdnjama koje – kao kod kritičara T. R. Henna u knjizi *Žetva tragedije* objavljenoj pedesetih – upućuju na neku implicitnu, ne samo mogućnost otkupljenja, nego i duhovnu tvrdnju da je čovjek sjajan u svojem pepelu, i da može nadići svoju prirodu; prirodu koju je Rousseau smatrao usavršivom, a Freud je za nju mislio da je zla.¹¹ Eagleton ne vidi nikakav »sjaj u pepelu« žrtava rata u Bosni i Kambodži, ali vidi kako se naočigled nepomirljivi tabori (s jedne strane Steinerov, s druge Bahtinov) slažu u koncepciji tragedije utemeljenoj na razlikama »plemenitog i neplemenitog, sljepila i uvida, povijesnog i univerzalnog, promjenjivog i neizbježnog, istinski tragičnog i bijednog, između herojskog prkosa i sramotne inercije«. Ti pojmovi su za nas danas izgubili snagu – misli Eagleton – ali oba tabora se slažu da se tragedija vrti oko tih dihotomija, samo što jedni žale za njihovim nestankom, dok drugi nad tom činjenicom likuju.¹²

¹⁰ Eagleton, Terry. *Op. cit.* X.

¹¹ Henn, T. R. (1961.). (Prvo izdanje 1956.). *The Harvest of Tragedy*. London: Methuen. 288

¹² Cf. Eagleton. *Op. cit.* 21-22.

*Ima trenutaka političko-društvene krize kada tragedija u svojoj klasičnoj maski dobro dođe: kao što su »Trojanke« poslužile u Vijetnamskom ratu, kao što su »Bakhe« poslužile u toku previranja u kulturi droga i djece cvijeća. Ali to su posudbe iz muzeja.*¹³

Kaže to George Steiner u ogledu pod nazivom »‘Tragedija’ ponovno promišljena« u kojem revidira neke od postavki iz svoje slavne *Smrti tragedije*. Gdje god je oslabljen aksiom ljudskog otuđenja – ustvrdit će Steiner – gdje god je taj aksiom zamućen konceptima otkupljenja ili društvenog boljitka, tu je riječ o ozbiljnoj drami, didaktičkoj alegoriji, lamentaciji i melankoliji (o *Trauerspielu* koji analizira Walter Benjamin). Steiner tu ipak ne nalazi »tragediju u apsolutnom smislu«; jer ona je kontaminirana sartreovskom »prljavom nadom«. Apsolutna tragedija (koju prepoznaje u Euripidovim *Bakhama* i Kafkinom parabolom *Proces*) »imuna je na nadu«, reći će Steiner, zaključivši da je »u podlozi autentične tragedije srž dinamičkog negativiteta«.¹⁴

Eagletonove i Švacovljeve »dihotomije tragičnog« oblici su Steinerova »dinamičkog negativiteta« koji je više dramatološki nego filozofski pojam, premda će Steiner inzistirati na »vječnome angažmanu filozofije oko tragičke drame« i neće odustajati od »apsolutne« tragedije kao utopijske dramatološke kategorije. Ne može se poreći ogromna, takoreći nepomiriva razlika između Eagletona i Steinera (kako u pristupnim metodologijama usklađenima s razlikama u njihovim svjetonazorno-političkim odabirima, tako i u teatrološkim zapažanjima i izvodima). Ipak, za njih bi se moglo reći – baš kao i za Švacova u krajobrazu hrvatske teatrologije – da im je prirodna potreba da analiziraju antičku starinu, sadašnjost i same sebe. Sva trojica tvrdoglavo ustraju na započetom putu istraživanja dinamike negativiteta, svejedno gdje se s tim negativitetom hvatali u koštac – u tragediji kao

¹³ Steiner, George (2004.). »‘Tragedy’ Reconsidered«. U: *New Literary History*, 2004., 35: 15.

¹⁴ Cf. *Ibid.* 1-15.

teatarskoj izvedbi, ili u tragediji kao izvedbi povijesti i društva. Zajednička im je i sklonost da iz tema i dilema koje se otvaraju iz klasičnih drama postavljenih na repertoar suvremenih kazališta izvlače »priču« koja se – što bi se popularno reklo – opet nekoga tiče. U režijskom i dramaturškom smislu tako uloženi napor se mora isplatiti, jer i simbolički, i doslovce, ulog postaje »vidljiv« na sceni. Ipak, potrebno je osvijestiti da je ista, ako ne i veća količina truda potrebna i u nastavi dramatologije. Tu bi cilj bio stvoriti obrazovne i znanstvene preduvjete za otvoreni pristup antičkoj starini, razviti istraživački senzibilitet i zaraziti studente hermeneutičkim užicima, pa samim time – a to je možda i najvažnije – dati »mrtvim« klasicima pravo na drugi život. U tom svjetlu treba pristupiti i naporima Vladana Švacova kao dugogodišnjeg profesora na Odsjeku dramaturgije. Za Švacova je – kao što se, uostalom, vidi iz njegovih knjiga – antropografija antičke drame ne samo dobra prilika za raspravu o »ključnim riječima« civilizacije zapadnoga kruga, nego i poticaj za reaktualizaciju tih ključnih riječi u novome vremenu.

II. »IZVEDBENA RECEPCIJA« I REKANONIZACIJA ANTIČKIH TEKSTOVA PUTEM IZVEDBI

Nietzsche u bilješkama za ogled pod naslovom *Mi filolozi* iz 1875. godine, izvodi zaključak da je antika zapravo oduvijek bila razumijevana iz perspektive sadašnjosti: ljudi su je mogli objasniti isključivo na osnovi vlastitog, suvremenog iskustva jer cjelovit je uvid u prošlost, nažalost, nemoguć. Klasična filologija kao humanistička disciplina koja se bavi antičkom starinom nužno iscrpljuje svoje metode, ali ono što se nikada ne može iscrpiti je, ničeanski rečeno, *uvijek nova prilagodba* svakoga, pa

tako i našega vremena na antičku starinu.¹⁵ Ukoliko sebi stavimo u zadatak »razumijevanje naše vlastite epohe pomoću antičke starine« – reći će znameniti filozof – »tada to postaje našim vječitim zadatkom«.¹⁶

Nietzscheova potreba za novom humanističkom disciplinom koja bi se na nov način bavila klasikom – tek danas uviđamo – bliža je suvremenom poimanju »izvedbene recepcije« klasike nego devetnaestostoljetnoj odrednici klasične filologije. U vrijeme Nietzscheova znanstvenog i visokoškolskog bavljenja klasičnom filologijom na Sveučilištu u Baselu, ta je disciplina imala povlašten položaj u školama i prisvajala je sebi pravo na »opće odgojno djelovanje« na osnovi dviju »predrasuda« kojih se Nietzsche osobito grozio: predrasude da je klasična starina *škola humanizma* i predrasude da je antika klasična jer je *prosvijećena*. Klasičnoj filologiji predmet kojim se bavi izmiče iz ruku; tekst pomiče svoje značenje prema točki recepcije i tako se oslobađa stege, uspijeva umaknuti »gladi za izvjesnošću« i »morbidnoj strasti za vjerovanjem« u jedno jedino i nepromjenjivo, tobože pouzdano, autentično i prošlosti dostojno tumačenje. »Perverzije te discipline« negiraju »istinske ciljeve« nove filologije kakvu je Nietzsche anticipirao.¹⁷ Njegovi prigovori su širi od granica tradicionalne filološke struke i prelaze u područje kojim se bave suvremeni kulturološki studiji i

¹⁵ Cf. Nietzsche, Friedrich (1875.). *Wir Philologen*. U: *Nietzsche: Werke. Kritische Gesamtausgabe* (1967.). Vol. 4, fasc. 1. Berlin: De Gruyter; *Notes for »We Philologists«*. U: *Arion: A Journal of Humanities and the Classics New Series*, Vol. 1, No. 2 (1973./1974.). 279-380. Engleski prijevod Williama Arrowsmitha prema navedenom njemačkom izdanju. 3(62), 296. Usp. i necjeloviti prijevod na hrvatski jezik Sonje Ledničič, objavljen u časopisu *Čemu Udruženja studenata filozofije Filozofskog fakulteta u Zagrebu*. Vol I. No. 3/4. Prosinac 1994. 23-32; prema izdanju: *Friedrich Nietzsche, Werke in drei Bänden, Hrsg. Karl Schlechta, Bd. 3, Carl Hanser Verlag München 1977.* 323-332, kao i pabirke iz *Wir Philologen* koje je odabrao i preveo Neven Jovanović pod nazivom *Antifilologija* i objavio u kolumni Noga filologa dvotjednika za kulturna i sruštvena istraživanja *Zarez*. Dostupno na: <http://mudrac.ffzg.hr/~njovanov/noga25.html>

¹⁶ *Ibid.* 3(62) 296-297.

¹⁷ *Ibid.* 3(20). 288.

istraživanja postkolonijalizma. Nietzscheov popis predrasuda vezanih uz pojam klasičnog obuhvaća: a) nepoznavanje neklasične starine; b) općenito lažnu idealizaciju ljudskih vrijednosti – pri čemu su po njegovu mišljenju Indijci i Kinezi »humaniji«; c) bahatost nastavnika u školi; d) tradicionalno nekritičko divljenje koje je započelo s Rimljanima; e) predrasude o suprotstavljanju Katoličkoj crkvi, ili o njenoj podršci; f) utjecaj koji su ostavila duga stoljeća djelovanja filologa i priroda njihova »mravljega« posla, na osnovi čega Nietzsche zaključuje da bi naivni promatrač mogao pomisliti da su klasici rudnik zlata; te napokon, navedenom treba pribrojati i g) predrasude o tobožnjim vještinama i znanjima stečenima iz antike koje se doživljava kao pripremu školu za dobivanje znanstvenih stipendija.¹⁸ Odgovor je u simptomatologiji klasično-filološke »bolesti« koja još uvijek izaziva grozničave rasprave između branitelja tradicionalnoga pristupa klasičnoj starini (i branitelja »klasika« drugih predmodernih razdoblja koje se doživljava kao predstavnike kanoniziranih vrijednosti) s jedne strane, te klasično-filoloških baštinika Jaussove *Rezeptionsästhetik*, s druge strane. Nietzscheova polemika sa suvremenima prelamala se u slijepoj točki recepcije – tamo gdje dolazi do izražaja nemogućnost potpune rekonstrukcije uvjeta nastanka i uvjeta iščitavanja antičkih tekstova, pa se ukazala potreba za »rekonstrukcijom« kao rekontekstualizacijom koja za sobom nužno povlači promjene u značenju, ali i u komunikativnoj svrsi. Rekontekstualizacija socijalnih praksi pritom je sastavni dio novoga diskursa koji se uspostavlja u odnosu na diskurs »antičke starine«. Nadalje, treba imati na umu da suvremena kazališna publika unosi u svoj »pogled na« grčku dramu snažno iskustvo dramskih i kazališnih oblika koji su povijesno uslijedili nakon klasično-antičkoga razdoblja. Postave izvornih grčkih drama u prijevodima, moderne i suvremene izvedbe, adaptacije i nove verzije, uvelike korespondiraju s očekivanjima suvremene publike, pa na taj način dolazi do brisanja »tradicionalnih« generičkih granica. Od početka dvadesetog

¹⁸ *Ibid.* 3(3). 282.

stoljeća, kada se na sceni, kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj, pojavljuju prva odvažno rekontekstualizirana režijska čitanja klasika,¹⁹ možemo pratiti zanimljiv slijed najraznovrsnijih rodni i žanrovskih kontaminacija – ili kao što bi Helen Foley rekla – »generičkih ambigviteta« zamjetnih u modernim postavama i novim verzijama grčkih tragedija.²⁰

S druge strane, Nietzscheova kritika tradicionalnih filoloških pristupa, za koju se moglo olako pretpostaviti da će ostati tek jedno od svjedočanstava kulturne klime u kojoj je nastala, uspjela je posredno – ugrađena u Deleuzeova tumačenja Nietzschea – izazvati i dvadesetoljetnu polemiku u kojoj neprihvatanje Deleuzeova poststrukturalizma, odnosno »nietzscheostrukturalizma« (kako se Deleuzeov sistem mišljenja imenuje u tezama francuskog analitičkog filozofa Pascala Engela)²¹ ima izvjesne, prilično značajne posljedice po raspravu o postklasičnom »životu« klasičke. Engelova kritika Deleuzeova sustava filozofskog mišljenja dubinski je konzervativna jer francusku »metafilozofsku« školu proziva zbog nepoštovanja ljepote velikih filozofskih sustava koji su im prethodili. Po njemu se pri susretu s »lijepim filozofskim konceptom, trebalo odmaknuti i diviti se, a ne preispitivati ga«. Filozofske postavke za Engela nisu objekt

¹⁹ Od kritike Reinhardtovih režija u europskim okvirima do Matoševe kritike Raićevih režija u domaćoj sredini, javljale su se polemike oko »dopustivih« i »nedopustivih« režija klasika s prigovorom koji se ticao iznevjeravanja duha starine pri čemu bi, s druge strane, pozitivna reagiranja na »novotarije«, pretežno bila ostvarena u sklopu programatskih tekstova modernističkih pokreta, ili s namjerom sudjelovanja u raspravi o moderni. Usp. Petlevski, Sibila (2000.). »Moderna drama kao 'gromobran heroizma'. III. Hrvatski pogled na Hofmannsthal: simbolizam ili ne?«. *Simptomi moderniteta*. Zagreb: Hrvatski centar ITI-UNESCO. 124-137.

²⁰ Foley, Helene (2010.). »Generic Ambiguity in Modern Productions and New Versions of Greek Tragedy«. U: Hall, Edith & Harrop, Stephe (ur.). (2010.). *Theorising Performance. Greek Drama, Cultural History and Critical Practice*. London: Gerald Duckworth & Co. Ltd.

²¹ Cf. Engel, Pascal (1994.). »The Decline and Fall of French Nietzscheo-Structuralism«. U: Smith, Barry. *European Philosophy and the American Academy* La Salle : Hegeler Institute. 21-41.

rasprave nego divljenja, jer filozofi »stvaraju koncepte, baš kao što umjetnici stvaraju djela«, pa će taj autor zaključiti da, zbog njihove »singularnosti«, i umjetničkome djelu i lijepom filozofskom konceptu treba pristupiti kao datosti – predmetu divljenja.²² U francuskim poststrukturalističkim čitanjima Nietzschea, Engel ne uspijeva razaznati »niti jednu jedinstvenu, objektivnu ili *korektnu* interpretaciju«.²³ Rasprava o istini i njezinoj svrsi sučelila je Engela – koji, dosljedan realističkim polazištima, brani važnost i vrijednost »istine« kao norme vjerovanja, ali i norme istraživanja u znanosti i sferi javnosti – s američkim neopragmatikom Richardom Rortyjem, koji u epistemologiji vidi umjetni konstrukt namijenjen ponovnom uspostavljanju funkcije filozofije ugrožene uspjehom empirijske znanosti.²⁴ Engelovi stavovi prenose se i na procjenu visokoškolskog obrazovnog sustava danas, gdje se lamentira nad problemima edukacije putem filozofije koja se u suvremenom sustavu obrazovanja suočava s krizom. Engel, kao »racionalist«, pripisuje krivnju za nastalu krizu »valu relativizma, skepticizma i postmodernizma koji okupira suvremeno sveučilište« i uz to vezuje simptomatologiju »dublje krize tradicionalnih ideala obrazovanja«.²⁵

Spominjući Engelovo osporavanje Deleuzeove interpretacije Nietzscheovih stavova o klasičnoj filologiji, ali i polemiku između Rortyja i Engela oko pojma Istine i njezine »uporabne vrijednosti«, samo smo nastojali ilustracijom potkrijepiti često spominjanu postavku o uskoj vezi klasika i povijesti europskoga obrazovanja, pri čemu treba dodati da su se klasici u raznim razdobljima, pa tako i u našem, koristili kao reference u filozofskoj, ali i u društvenoj i u užem smislu političkoj misli. Vežanost

²² *Ibid.* 34.

²³ *Ibid.* str. 23.

²⁴ Cf. Rorty, Richard & Engel, Pascal (2007.). *A quoi bon la vérité*. Paris: Editions Grasset et Fasquelle.

²⁵ Engel, Pascal (2006.). »L'Université dans les limites de la simple raison«. U: *Studia Philosophica* Vo. 65/2006. *Philosophie und Bildung. Bildung durch Philosophie. Philosophie et éducation. Éducation par la philosophie*. Redaktion Hügli, Anton/ Rédaction: Chisea, Curzio. Basel: Schwabe Verlag. 179-199.

pojma »klasične starine« uz institucije je očigledna. Kao što kaže Kenneth Haynes, klasika je odigrala tako važnu ulogu u povijesti zapadne umjetnosti jer su »visoku kulturu sponzorirale elite«. ²⁶ Ipak, do krize koncepta »klasične starine kao škole humanizma«, nije došlo samo novovjekim, posebno modernim i suvremenim narušavanjem sigurnosnih barijera »visokih« i »niskih« žanrova i »visoke« i »niske« kulture. Mišljenja smo da je taj koncept »škole humanizma«, u kojemu je Nietzsche prepoznao dvoličje obrazovnog sustava svoga vremena, doživio krizu manje iznutra, a više izvana, jer se pokazalo da nije bila presudna promjena definicije »visoke kulture«, nego promjena definicije »elite«. Elitizam današnjice vezuje se jasno i otvoreno (a ne više prikriveno i s potrebom igranja »intelektualnih« uloga) uz kriterije zgrtanja dobiti, pa je sponzorstvo kulture gotovo ukinuto u ime oslobađanja tržišnih mehanizama industrije zabave, a ulaganje u znanost i obrazovni sustav narušeno je davanjem prednosti projektima primijenjenih znanosti i dokidanjem projekata iz temeljnih znanosti čiji rezultati istraživanja nemaju neposrednu aplikacijsku vrijednost u proizvodnji ili vojnoj industriji. Suprotno Engelovim pesimističnim predviđanjima i zažarenoj obrani tradicionalnih, gotovo bismo rekli »pravovjernih« pristupa klasičnoj starini, u čemu taj znanstvenik nije usamljen ²⁷ – recentna istraživanja antičkih tema, pretežno vezana uz recepcijsku teoriju, već su desetak godina u punome zamahu. Na razmeđu estetike i dramatologije, filozofije i političke teorije, ali i na odabranim primjerima iz režijske prakse i prakse dramskoga pisma, osvjetljavaju se problemi vezani uz antičko

²⁶ Cf. Haynes, Kenneth (2006.). »Text, Theory, and Reception«. U: Martindale, Charles. A. & Thomas, Richard A. (ur.). (2006.). *Classics and the Uses of Reception*. Malden/Oxford/Carlton: Blackwell Publishing Ltd. 44-55.

²⁷ Na primjer polemika Martindalea i Rowea koja je razvidna i na razini neposredne razmjene polemičkih tekstova, ali iz njihovih knjiga i studija. Martindale, Charles (2005.) *CUCD Bulletin* 34. Royal Holloway Classics Dept. Dostupno na: <http://www.rhul.ac.uk/classics/cucd/martindale05.html>

Rowe, Christopher (2005.). *CUCD Bulletin* 34. Royal Holloway Classics Dept. Dostupno na: <http://www.rhul.ac.uk/classics/cucd/rowe05.html>

nasljeđe koji nužno vode prema reaktualizaciji teksta u novome kontekstu. Smjerovi istraživanja antičke dramaturgije danas uključuju interes za »izvedbenu recepciju« i problem »kanonizacije« i »dekanonizacije« antičkih tekstova putem izvedbi. Odvažit ćemo se ustvrditi da je život klasične filologije danas spašen u dodiru s teorijama izvedbe.²⁸ Svejedno je mislimo li pritom na kazališnu izvedbu u užem smislu, ili na društvenu izvedbu u najširem zamislivom smislu obuhvaćenom konceptom *Theatrum Mundi*.

Dramski repertoar, tradicionalno smješten u srce nacionalne kazališne institucije, danas ne bi trebao dokazivati svoju središnju poziciju zatvara-

²⁸ Spomenimo tek neke od naslova na razmeđu različitih disciplina koji su posljednjih desetljeća izazivali znanstvenu pozornost, a bave se temama »klasične starine«: Parker, Jan & Mathews, Timothy (ur.). (2011.). *Tradition, Translation, Trauma. The Classics and the Modern*. Oxford: Oxford University Press; Milnor, Kristina (2005.). *Gender, Domesticity, and the Age of Augustus. Inventing Private Life*. Oxford: Oxford University Press; Leonard, Miriam (2005.). *Athens in Paris. Ancient Greece and the Political in Post-War French Thought*. Oxford: Oxford University Press; Hall, Edith & Harrop, Stephe (ur.). (2010.). *Theorising Performance. Greek Drama, Cultural History and Critical Practice*. London: Gerald Duckworth & Co. Ltd. Hall, Edith (2006.). *The Theatrical Cast of Athens. Interactions between Ancient Greek Drama and Society*. Oxford: Oxford University Press; Burnett, Anne Pippin (1998.). *Revenge in Attic and Later Tragedy*. Sather Classical Lectures; V. 62. Berkley-Los Angeles-London: University of California Press; Miller, Papul Allen & Platter, Charles. (ur.). (2005.). *History in Dispute. Volume 20: Classical Antiquity and Classical Studies*. Detroit/New York/San Francisco/ London/ Boston/ Woodbridge: A Manly, Inc. Book – St. James Press; Goff, Barbara (1990.). *The Noose of Words. Readings of desire, violence & language in Euripides' Hippolytos*. Cambridge/New York/Port Chester/Melbourne/Sidney: Cambridge Univeritsy Press; Jouthe, Ernst (1990.). *Catharsis et transformation sociale dans la théorie politique de Gramsci*. Saint-Foy: Presse de l'Université du Québec; Hardwick, Lorna & Stray, Christopher. (ur.)(2008). *A Companion to Classical Receptions* Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing Ltd.; de Beistegui, Miguel & Sparks, Simon. (2000.). *Philosophy and Tragedy* London and New York: Routledge; Rocco, Christopher (1997.). *Tragedy and Enlightenment: Athenian Political Thought and the Dilemmas of Modernity*. Berkeley: University of California Press. Heath, Malcolm (2002.). *Interpreting Classical Texts*. London: Gerald Duckworth & Co. Ltd.

njem u okoštale sheme i govorom na kazališno mrtvim jezicima institucionalizirane »klasike«. Upravo suprotno, vrijeme je da se središnja pozicija Drame zasluži na drugačiji način: prije svega otvorenošću i spremnošću da se uz pomoć intrigantnih tekstova odabranih kako iz baštine, tako i iz suvremenosti, postavi nove temelje za dijalog s javnošću. U tom dijalogu se ne bi (samo) nudilo jedno režijsko, dramaturško i glumačko rješenje nego bi se pitanje prebacivalo preko rampe među gledatelje, i odatle na trg; u sferu javnosti koja nasljeđuje tradiciju rasprave na *forumu*. Takav zahtjev koji se naizgled tiče isključivo »kazališne atmosfere« u jednoj nacionalnoj kulturi, u presudnoj je mjeri određen pristupom tekstu. Odgovornost odnosa prema tekstu nije ništa manja u postdramskom vremenu; možda je pitanje te odgovornosti danas u teorijskom smislu jasnije izraženo nego ikad. Ako na Habermasov način pokušamo sagledati tekst – uzmimo da je riječ o nekom »kanonskome tekstu« koji pripada antičkoj baštini zapadne kulture – tada se njegova vrijednost ne bi ostvarivala *predstavljanjem jednoga značenja*, nego *prepoznavanjem odnosa* koji se uspostavljaju između različitih mogućnosti tumačenja.

U ogledu koji se bavi »Recepcijom, izvedbom i žrtvovanjem Ifigenije«, Pantelis Michelakis²⁹ zamjećuje da studiji recepcije nisu ukazivali sustavnu pozornost kazalištu, nego su se od šezdesetih, ali i danas, zaokupljali književnim tekstovima i praksom čitanja, pri čemu je čak i recentniji pomak interesa prema studijima kulture i medija često zaobilazio kazalište. Michelakis kao jedan od primjera navodi knjigu radova koju su 2001. godine uredili James L. Machor i Philip Goldstein pod naslovom *Reception Study: From literary Theory to Cultural Studies*.³⁰ U tome zborniku *Hamlet*

²⁹ Cf. Michelakis, Pantelis (2006.). »Reception, Performance, and the Sacrifice of Iphigenia«. U: *Classics and the Uses of Reception* (2006.). Ur. Martinadale, Charles & F. Thomas, Richard. Maldem/Oxford/Carlton: Blackwell Publishing Ltd. 216-227.

³⁰ Cf. Machor, James L. & Goldstein, Philip (ur.) (2001.). *Reception Study: From literary Theory to Cultural Studies* (2001.). Eds.. New York and London:

je sveden na različite strategije čitanja tiskanoga teksta, dok je kazališni aspekt toga djela potpuno zanemaren. Transformacija teksta u prostor izvedbe u recepcijskokritičkom diskursu, za Michelakisa je prvenstveno vezana uz pojam »igre« u Jaussovoj knjizi *Estetičko iskustvo i književna hermeneutika* (*Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*, 1977.), i u djelu Wolfganga Isera *Fiktivno i imaginarno* (*Das Fiktive und das Imaginäre*, 1989.). Dakako, kod obojice je zamjetno posredništvo Gadamera i razmatranja o pojmu i funkciji igre. Igra, kao refleksija »tubitka«, po Gadameru djeluje neposredno u čovjeku i ostvaruje svoju osobnu bit, neovisnu od svijesti onih koji igraju.³¹ Pravila igre, neki »slijed« u sferi autonomnog, slobodnog djelovanja igre, tvore dinamičku situaciju, »događaj« u kojem »spontanitet« ne proizlazi iz čovjekova odnosa prema igri, nego iz spontaniteta koji nastaje kroz odnos tubitka prema čovjeku. Moglo bi se čak pojednostavljeno reći da se tu događa spontano poigravanje života čovjekom kao podvrgavanje čovjeka kretanju igre – ponovljivom, »tamo-amo« procesu koji ostvaruje svrhu u sebi i za sebe. Gadamerovo očuvanje »ontološkog digniteta igre« brani taj pojam od pristupa koji bi igru definirali u odnosu na granice subjektiviteta. Događanje igre je čista procesualnost koja, u gadamerskim kategorijama gledano, rasterećuje igrača od intencionalnosti. Michelakis ne spominje procesualnost, događajnost igre kod Gadamera, ali on to protodramaturško obilježje Gadamerova koncepta igre očitopodrazumijeva, što daje dodatni motiv njegovome nezadovoljstvu situacijom u kojoj kazališna teorija i praksa ostvaruje vrlo ograničen utjecaj na recepcijsku teoriju. Upozorit će na obrat: kazališni studiji se danas rado koriste recepcijskom teorijom u svojim istraživanjima, što se ogleda u recentnim radovima autora poput Patricea Pavisea, Anne Ubersfeld, Erike Fisher-Lichte, koji »se sistematski vraćaju na recepcijsku teoriju kako bi

Routledge.

³¹ Cf. Gadamer, Hans-Georg (2003.). *Ogledi o filozofiji umjetnosti*. Zagreb: AGM; Gadamer, Hans-Georg (1972.) *Wahrheit und Methode*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).

redefinirali kazališni događaj iz semiotičkoga motrišta i kako bi ponovno otkrili ulogu promatrača, ne kao pasivnoga i udaljenoga, nego kao kreativnoga i suradnoga.³² Europski su istraživači kazališnih fenomena, prema Michelakisu, manje zaokupljeni performativnim zaokretom nego njihovi američki kolege, i više su zainteresirani za povratak »teatralnosti«, a za recepcijskom teorijom posišu kako bi reorganizirai svoju temu i ponovno joj vratili paradigmatiku snagu. Kad je pak riječ o izvedbenoj recepciji u kontekstu studija klasike, tu se može zamijetiti samosvojni uzlazni trend, posebno u Britaniji, nadalje razlaže Michelakis. Za razliku od teoretiziranja izvedbene recepcije na Starome kontinentu, britanski proučavatelji izvedbene recepcije klasičnih antičkih djela osciliraju između empiricizma i historizma, dramaturške analize i kulturalnog relativizma, ali pokazuju i otvorenost prema interpretativnim okvirima i kulturnim praksama, braneći pritom svoj metodološki eklekticizam. Ono što Michelakis – inače profesor na Sveučilištu u Bristolu i autor brojnih studija, ali i urednik metodološki zanimljivih i teatrološki dragocjenih zbirnih knjiga poput *Agamemnona u izvedbi*³³ – pred sebe stavlja sljedeći istraživački zadatak:

Što bih volio napraviti je vratiti se dramskome tekstu, ispitujući načine na koje bi se tekst mogao podvrgnuti izvedbeno-usmjerenoj analizi. Umjesto lociranja »smisla pozornice u okvirima dramskoga teksta«,³⁴ isprobavanja nadmoći teksta nad izvedbom, meni je želja učiniti upravo suprotno, razmotriti na koji način tekstovi i njihova čitanja mogu utjeloviti izvedbenu teoriju i praksu. Umjesto da pokušam pokriti kazališnu izvedbu tekstualnim objašnjenjima ili teorijama čitanja, namjera mi je potražiti neke od načina na koji »konceptualne alatke

³² Cf. Michelakis, Pantelis. *Ibid.* 218.

³³ Macintosh, Fiona, Michelakis, Pantelis, Hall, Edith & Taplin, Oliver (Eds.) (2005.). *Agamemnon in Performance. 448 BC to AD 2004.* Oxford/New York: Oxford University Press.

³⁴ Worthen, W. B. (2003.), »Drama, Performativity, and Performance.« in Auslander, ur., vol. 2, 86-108.

izvedbenih studija i izvedbene teorije mogu biti iskorištene kako bi se proširile mogućnosti razgovora«³⁵ o dramskim tekstovima. Izvedbama se pristupalo kao verzijama teksta, inačicama koje ne uspijevaju odgovoriti zahtjevima složenosti i višeznačnosti autoritativnog, izvornog teksta, ali ovome poglavljju je cilj istražiti alternativne modele na osnovi kojih čitanja, baš kao izvedbe, supstituiraju i nadoknađuju tekst čak i tamo gdje se čini da taj tekst jednostavno reproduciraju. Dva su načina kojima želim odrediti izvedbenu prirodu odnosa između teksta i čitanja: transformacija i supstitucija. Uzimam te pojmove od Richarda Schechnera i Josepha Roacha. Interpretacija, kao izvedba, nešto preoblikuje u nešto drugo; uzima materijalni objekt i pretvara ga u znak znaka, u nešto koje je istovremeno »ne ono samo«, »nije što nije«, »nije poznato«, »nije nepoznato«. Upravo taj transformativni proces čini interpretaciju izvedbenom i ona je, kao sjećanje i percepcija u širem smislu, potencijalno kreativna i ugodna.³⁶ (...) Proces preoblike ne teče uvijek glatko. Supstitutima se često prilazi s nepovjerenjem i otporom, i potrebno je posegnuti za onim što Joseph Roach zove »nativima autentičnosti i prioriteta«³⁷, nativima koji »mogu kristalizirati punokrvne mitove legitimiteta i podrijetla.«³⁸

Tako uspostavljeni »činovi nadomještanja«, prema Michelakisu, ne reproduciraju izvornu građu, niti stječu vrijednost isključivo putem nje nego, kao što bi rekao W. B. Worthen, proizvode »uvjete autorizacije u izvedbi«, otjelovljujući pritom sjećanja i tragove.³⁹ U tekstu, objavljenom

³⁵ Worthen, W. B. *Ibid.* 96.

³⁶ Tu se Michelakis nadovezuje na B. O. Statesa. Usp. States, B. O. (2003.), »Performance as Metaphor« U: Auslander, Philip. Ed. (2003.) *Performance: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. Vol. 1, London: Routledge. 108-137.

³⁷ Roach, Joseph (1996.) *Cities of the Dead: Circum-Atlantic Performance*, New York. 2-3.

³⁸ Michelakis, Pantelis. *Op. cit.* 219.

³⁹ Worthen, W. B. *Op. cit.* 98.

dvije godine poslije, pod naslovom »Recepcija izvedbe. Kanonizacija i periodizacija«⁴⁰, Michelakis daje izvrsnu odrednicu tipova istraživanja vezanih uz »izvedbenu recepciju«. Premda priroda kazališnog događaja može imati obilježja prolaznoga i slučajnoga, pri čemu tragovi koje ostavlja mogu biti fragmentarni, sam učinak recepcije izvedbe, empirijska metodologija izvora i historiografska istraživačka praksa, još uvijek ostaju snažni. Novi uvidi u izvedbeni aspekt grčko-rimske drame doprinose rekonceptualizaciji »života nakon života« toga korpusa dramske literature. Ipak, najzanimljiviji dio posla vezanog uz izvedbenu recepciju ne događa se na razini otkrivanja i akumulacije empirijski točnoga znanja, nego na razini identifikacije, evaluacije, sinteze i analize toga znanja i svrhe samoga istraživanja. Michelakis izvodi zaključak vrijedan pozornosti:

*Činjenične izjave imaju nepobitnu korisnost, ali metodologije koje se koriste i interpretativni narativi su ono što čini izvedbenu recepciju poljem kritičkog propitivanja.*⁴¹

Jedna Nietzscheova rečenica iz natuknica na temu modernog pristupa klasičnoj starini u tekstu *Mi filolozi* zaslužuje da joj se i danas vratimo s punom pozornošću:

*Jedna je velika vrijednost antičke starine, a sastoji se u tome da su njezini tekstovi jedini koje moderni čovjek još čita s pažnjom.*⁴²

Vrijednost prošlosti procjenjuje se iz motrišta sadašnjosti i iz iskustva života u njezinoj svakodnevicu. Štoviše, ironični ton koji je u tu rečenicu utkan, mogao bi joj pomaknuti značenje od konkretnog subjekta te rečenice – a to je vrijednost antičke starine – prema nekom prikrivenom, odgođenom

⁴⁰ Michelakis, Pantelis (2008.). »Performance Reception: Cannonization and Periodization«. U: Hardwick, Lorna & Stray, Christopher. Eds. (2008.). *A Companion to Classical Receptions*. Malden/Oxford/Carlton: Blackwell Publishing Ltd. 219-229.

⁴¹ Michelakis, Pantelis. Ibid. 219.

⁴² Nietzsche. *Op. cit.* 3(25) 189.

subjektu rečenice koja se odnosi na okolnosti novoga vremena. »Moderni čovjek« je, dakako, taj subjekt-koji-još-nije, a dodatna poruka ostvaruje se u viziji budućnosti u kojoj će, predviđa filozof, pažnja biti toliko disperzirana da će uskoro i čitanje kao takvo biti dovedeno u pitanje. Ipak, kako i dalje pripisivati edukativni značaj antici, pita Nietzsche, kad nastavnici više nemaju autoriteta, a i njihov životni stav se pokazuje kao laž. Kako su se doveli u tu nezavidnu situaciju? Je li ih do toga dovelo samozavaravanje; jesu li pogrešno procijenili sami sebe i svoj poziv? Klasičnom filologu – kao primjernoj figuri humanističkog nastavnika – dodjeljuje se »udio odgovornosti u lošem stanju moderne kulture«, a ako se želi amnestirati od te odgovornosti, dokazati svoju »nevinost«, klasični filolog mora moći razumjeti tri stvari koje obično ne razumije: *antičku starinu, sadašnjost i samoga sebe*.⁴³ Denis Diderot se u jednome pismu požalio na okolnosti svojega vremena i društva. »Biti koristan čovječanstvu!« – zavapio je u naletu malodušja. Zapitao se što to znači; može li itko biti siguran da njegovi naponi – u Diderotovu slučaju prosvjetiteljski, enciklopedistički naponi – idu dalje od jednostavne i banalne svrhe, a to je puko zabavljanje društva. Diderot se nadalje zapitao postoji li razlika između flautista i velikog filozofa. Zaključio je sljedeće: ljudi slušaju i jednog i drugog s užitom, ili s prezirom, ali ostaju ono što jesu. To što ljudi jesu – njihova dubinska nepromjenjivost, sklonost predrasudama koje se u određenoj sredini stječu i prenose dalje na nove naraštaje – sasvim je sigurno motiv za malodušje, ali očito nije razlog za odustajanje, jer zbog čega se Diderot upustio u enciklopedističko sabiranje svih do tada dostupnih znanja – kao u jednu od najvećih i najambicioznijih avantura modernog vremena – ako to nije učinio upravo zbog onoga što čovjek jest; zbog njegove prirode, onakve kakva je bila i kakva je ostala neovisno o tempu civilizacijskoga napretka.

Diderotovska dilema je primjenjiva i na posao klasičnog filologa, posebno onoga koji je, poput Vladana Švacova, bio ujedno i redatelj i

⁴³ *Ibid.* 7(7) 376.

dramaturg i koji je pokušavao studentima Akademije dramske umjetnosti u Zagrebu otkriti umjetničke (dakle suvremene, žive i za svakog umjetnika vitalno bitne) razloge bavljenja klasičnom starinom. Može li filolog danas biti »koristan čovječanstvu« dok se hvata u koštac s tekstovima iz daleke povijesti i nastoji ih »objasniti« novim naraštajima? Treba li pritom biti zabavan? Kakav je život tekstova pisanih na mrtvim jezicima; koga još oni zanimaju i zašto?

LITERATURA

- Batušić, Nikola (2004.). »In memoriam Vladanu Švacovu« (neobjavljeni tekst govora s komemoracije).
- Burnett, Anne Pippin (1998.). *Revenge in Attic and Later Tragedy*. Sather Classical Lectures; V. 62. Berkley-Los Angeles-London: University of California Press.
- De Beistegui, Miguel & Sparks, Simon (ur.) (2000.). *Philosophy and Tragedy* London and New York: Routledge.
- De Beistegui, Miguel & Sparks, Simon. (2000.). *Philosophy and Tragedy* London and New York: Routledge.
- Eagleton, Terry (2003.). *Sweet Violence. The Idea of the Tragic*. Malden/ Oxford/ Carlton South/ Berlin: Blackwell Publishing.
- Engel, Pascal (1994.). *The Decline and Fall of French Nietzscheo-Structuralism*. U: Smith, Barry. *European Philosophy and the American Academy* La Salle: Hegeler Institute.
- Engel, Pascal (2006.). »L'Université dans les limites de la simple raison«. U: *Studia Philosophica* Vo. 65/2006. *Philosophie und Bildung. Bildung durch Philosophie. Philosophie et éducation. Éducation par la philosophie*. Redaktion Hügli, Anton/ Rédaction: Chisea, Curzio. Basel: Schwabe Verlag.
- Foley, Helene (2010.). »Generic Ambiguity in Modern Productions and New Versions of Greek Tragedy«. U: Hall, Edith & Harrop, Stephe (ur.). *Theoris-*

- ing Performance. Greek Drama, Cultural History and Critical Practice.* London: Gerald Duckworth & Co. Ltd.
- Gadamer, Hans-Georg (2003.). *Ogledi o filozofiji umjeetnosti.* Zagreb: AGM;
- Gadamer, Hans-Georg (1972.) *Wahrheit und Methode.* Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Goff, Barbara (1990.). *The Noose of Words. Readings of desire, violence & language in Euripides' Hippolytos.* Cambridge/New York/Port Chester/Melbourne/Sidney: Cambridge Univeritsy Press.
- Hall, Edith (2006.). *The Theatrical Cast of Athens. Interactions between Ancient Greek Drama and Society.* Oxford: Oxford University Press.
- Hall, Edith & Harrop, Stephe (ur.). (2010.). *Theorising Performance. Greek Drama, Cultural History and Critical Practice.* London: Gerald Duckworth & Co. Ltd.
- Hardwick, Lorna & Stray, Christopher. (ur.) (2008.). *A Companion to Classical Receptions* Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing Ltd.
- Haynes, Kenneth (2006.). »Text, Theory, and Reception«. U: Martindale, Charles. A. & Thomas, Richard A. (ur.). (2006.). *Classics and the Uses of Reception.* Uredili: Malden/Oxford/Carlton: Blackwell Publishing Ltd.
- Heath, Malcolm (2002.). *Interpreting Classical Texts.* London: Gerald Duckworth & Co. Ltd.
- Henn, T.R. (1961.). (Prvo izdanje 1956.). *The Harvest of Tragedy.* London: Methuen.
- Jouthe, Ernst (1990.). *Catharsis et transformation sociale dans la théorie politique de Gramsci.* Saint-Foy: Presse de l'Université du Québec.
- Leonard, Miriam (2005.). *Athens in Paris. Ancient Greece and the Political in Post-War French Thought.* Oxford: Oxford University Press.
- Machor, James L. & Goldstein, Philip (ur.) (2001.). *Reception Study: From literary Theory to Cultural Studies.* New York and London: Routledge.
- Macintosh, Fiona, Michelakis, Pantelis, Hall, Edith & Taplin, Oliver (ur.) (2005.). *Agamemnon in Performance. 448 BC to AD 2004.* Oxford/New York: Oxford University Press.
- Martindale, Charles (2005.) CUCD Bulletin 34. Royal Holloway Classics Dept. Dostupno na: <http://www.rhul.ac.uk/classics/cucd/martindale05.html>
- Michelakis, Pantelis (2006.). »Reception, Performance, and the Sacrifice of Iphigenia«. U: Martinadale, Charles & F. Thomas, Richard (ur.) (2006.).

- Classics and the Uses of Reception*. Maldem/Oxford/Carlton: Blackwell Publishing Ltd.
- Michelakis, Pantelis (2008.). »Performance Reception: Cannonization and Periodization«. U: Hardwick, Lorna & Stray, Christopher. (ur.) (2008.). *A Companion to Classical Receptions*. Malden/Oxford/Carlton: Blackwell Publishing Ltd.
- Miller, Papul Allen & Platter, Charles. (ur.). (2005.). *History in Dispute. Volume 20: Classical Antiquity and Classical Studies*. Detroit/New York/San Francisco/ London/ Boston/ Woodbridge: A Manly, Inc. Book – St. James Press.
- Milnor, Kristina (2005.). *Gender, Domesticity, and the Age of Augustus. Inventing Private Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Nietzsche Friedrich (1875.). *Wir Philologen*. U: *Nietzsche: Werke. Kritische Gesamtausgabe* (1967.). Vol. 4, fasc. 1. Berlin: De Gruyter; *Notes for »We Philologists«*. U: *Arion: A Journal of Humanities and the Classics New Series*, Vol. 1, No. 2 (1973./1974.). 279-380. Engleski prijevod Williama Arrowsmitha prema navedenom njemačkom izdanju. 3(62).
- Parker, Jan & Mathews, Timothy (ur.). (2011.). *Tradition, Translation, Trauma. The Classics and the Modern*. Oxford: Oxford University Press.
- Petlevski, Sibila (2000.). »Moderna drama kao 'gromobran heroizma'. III. Hrvatski pogled na Hofmannsthal: simbolizam ili ne?«. *Simptomi moderniteta*. Zagreb: Hrvatski centar ITI-UNESCO.
- Petlevski, Sibila (2014.). »O Vladanu Švacovu i antičkoj dramaturgiji u postdramskom vremenu«. U: Švacov, Vladan . *Antička dramaturgija. Antropografija Antičke drame*. Zagreb: ArTrezor.
- Rocco, Christopher (1997.). *Tragedy and Enlightenment: Athenian Political Thought and the Dilemmas of Modernity*. Berkeley: University of California Press.
- Rorty, Richard & Engel, Pascal (2007.). *A quoi bon la verité*. Paris: Editions Grasset et Fasquelle.
- Rowe, Christopher (2005.). CUCD Bulletin 34. Royal Holloway Classics Dept. Dostupno na: <http://www.rhul.ac.uk/classics/cucd/rowe05.html>
- States, B. O. (2003.). »Performance as Metaphor« U: Auslander, Philip. Ed. (2003.). *Performance: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. Vol. 1, London: Routledge.

- Steiner, George (1961.). *The Death of Tragedy*. New York: Knopf; Steiner, George (1979.). Priev. Giga Gračan. Zagreb: CKD.
- Švacov, Vladan (1967.). *Temelji dramaturgije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Švacov, Vladan (1995.). »Camilla Lucerna: Aristotelova katarza« (*Die Katharsis des Aristoteles*, Agram, 1941.) Švacovljevi prijevodi i komentari. U: *T&T*, br. 1, Zagreb, 1995.
- Švacov, Vladan (1995.). »Franjo Marković«, *T&T*, br. 2, Zagreb.
- Švacov, Vladan (2014., u tisku). *Antička dramaturgija. Antropografija Antičke drame*. Zagreb: ArTrezor.
- Windelband, Wilhelm (1878-1880). *Die Geschichte der neueren Philosophie in ihrem Zusammenhange mit der allgemeinen Cultur und den besonderen Wissenschaften dargestellt*. 2 Bde. Leipzig 1878–1880. Bd. 1: Von der Renaissance bis Kant. 1878. VIII, 580 S. Bd. 2: Die Blüthezeit der deutschen Philosophie. Von Kant bis Hegel und Herbart. 1880. VI, 398 S.
- Windelband, Wilhelm (1900.). *Platon*. Frommanns Klassiker der Philosophie. Bd. 9. Straßburg.
- Worthen, W. B. (2003.). »Drama, Performativity, and Performance,« in *Auslander*, ed., vol. 2.

TRACING VLADAN ŠVACOV'S FOOTSTEPS: CLASSICAL DRAMATURGY IN POSTDRAMATIC TIMES

A b s t r a c t

In the first part of this paper we analyze the legacy of Croatian dramaturg, theatre-director and university professor, Vladan Švacov. Our focus of interest is Švacov's posthumously published work dedicated to the issue of classical dramaturgy, as well as the legacy of Švacov's pedagogical practice at the Academy of Dramatic Arts in Zagreb. In this paper, we also comment on Švacov's posthumously published book titled *Classical Dramaturgy. Antropography of Classical Drama*.

In the second part of this paper we discuss recent trends in the research of classical drama with special emphasis on »performance reception« of classical drama today.